

Zitierhinweis

Tomíček, David: review of: Václav Grubhoffer, *Zdánlivá smrt. Noční můra osvěcenské Evropy* [Der Scheintod. Albtraum Europas zur Zeit der Aufklärung], Polička: Městská knihovna Polička, 2018, in: *Český časopis historický*, 2021, 3, p. 719-721, <https://recensio-stag.lorax.sylab.com/r/4cb339a67a2441ec8d00889ad1c89f10>

český časopis historický

copyright

Dieser Beitrag kann vom Nutzer zu eigenen nicht-kommerziellen Zwecken heruntergeladen und/oder ausgedruckt werden. Darüber hinausgehende Nutzungen sind ohne weitere Genehmigung der Rechteinhaber nur im Rahmen der gesetzlichen Schrankenbestimmungen (§§ 44a-63a UrhG) zulässig.

bezprostředním sousedství. V posledních desetiletích 16. století ji zde jako negativní stereotyp postupně vytlačili jezuité. Práce ukázala, že „černá legenda“ inkvizice započala svou existenci v říši dlouho před rokem 1568 (tj. před vypuknutím hrůzovlády vévody z Alby v Nizozemí). Velmi výrazný impuls k rozvinutí této legendy představovalo zřízení římské inkvizice roku 1542. Již během čtyřicátých let pak napjatá konfesijní situace v říši proměnila inkvizici na stránkách protestantských tištěných médií v děsivý přízrak.

Lüneburgová využila mj. na šest desítek tisíců z období od třicátých let 16. do počátku 17. století. Přehled literatury přináší na tři stovky německých, italských a anglických titulů, většinou vydaných v posledních třech desetiletích. Knihu uzavírá seznam vyobrazení a rejstřík osob.

Knize M. v. Lüneburgové nelze nic podstatného vytknout. Za jistý relativní nedostatek, typický pro práci začínající badatelky, by snad bylo možné považovat autorčin místy až příliš široce pojatý výklad o pozadí a souvislostech některých událostí, které vyvolaly ohlas v protestantské publicistice. Tím poněkud trpí žádoucí hutnost a soustavnost výkladu. Na druhé straně tyto pasáže zvyšují čtivost a poutavost knihy i pro nespecializovaného odborného, popř. obeznámenějšího laického čtenáře. Faktografická spolehlivost je pro autorku samozřejmostí. Pozornějšího čtenáře tak zarazí snad jen to, že v přehledu literatury chybí několik titulů, které jsou citovány předtím v poznámkách. Jako celek představuje publikace závažný a v dosažených zjištěních velmi přínosný, ba zásadní příspěvek k poznání vzniku „černé legendy“ inkvizice. Zároveň je nepřehlédnutelným obohacením studia raně novověké, jazykově německé

protestantské propagandy ve druhé a třetí třetině 16. století.

Petr Kreuz

Václav GRUBHOFFER

Zdánlivá smrt. Noční můra osvěcenské Evropy

Praha – Polička, Argo – Městská knihovna
Polička 2018, 324 s.,

ISBN 978-80-257-2409-5 (Argo),

ISBN 978-80-906832-3-5 (MK).

Monografie pojednává o atraktivním tématu, což dosvědčuje mj. četnost odborných rozprav věnovaných nejružnějším varietám dějin smrti, případně pestrá škála interdisciplinárních přístupů k otázkám smrti a umírání. Autor není na poli výzkumu o umírání a smrti nováčkem. Dokládá to i jeho předchozí monografie o posledních věcech Schwarzenbergů v dlouhém 19. století, v níž se problematiky vnějších fyzických znaků smrti a s nimi související smrti zdánlivé letmo dotkl.¹ Smrt děsí a zároveň přitahuje, je-li „jen“ zdánlivá, děsí a přitahuje dvojnásob. Děs ze zdánlivé smrti je přirozený, neboť zdánlivá smrt s sebou nese hrozbu následné druhé smrti, druhého umírání. Přitažlivost zdánlivé smrti spočívá v nepatrné naději, že smrt nenastala doopravdy a život může pokračovat – alespoň načas – dál. Z hlediska antropologického se jedná o nedokonaný vstup do světa metafyzického, nevykonaný přechod. Jedinec, který zažil a přežil vlastní smrt, nemůže být stejný jako před touto neobvyklou událostí. Jak ale autor připomíná, píše o fenoménu,

1 Václav GRUBHOFFER, *Pod závojem smrti. Poslední věci Schwarzenbergů v letech 1732–1914*, České Budějovice 2013, s. 56–63 (recenzováno ČČH 115, s. 857–859).

který nepochybně patrně v dějinách nastal, třeba i opakovaně, leč důkazy umožňující jeho relevantní poznávání chybí. Dokonce i archeologie, mezi vědami o člověku ta, která má punc značné exaktnosti, nepřináší přesvědčivé doklady o zažitě zdánlivé smrti. Zabývat se zdánlivou smrtí znamená jeho slovy „vyšetřovat vraždu a nemít klíčový důkaz – mrtvé tělo, a zároveň ani naději na jeho nalezení“. Historiografie pak může jen konstatovat, že narativů o smrti, jež nastala, nicméně ve skutečnosti nenastala, vzniklo v dějinách evropského i zámořského Západu až překvapivě velké množství. Tematika zdánlivé smrti tak může z jistého úhlu pohledu připomínat problematiku historicity očištění. I v tomto případě se jedná o exaktně neuchopitelný fenomén, jehož existence striktně vzato může být pouze předmětem víry. Přesto se jedná o fenomén, který disponuje dějinností, a tato dějinnost může být předmětem bádání. Očištec totiž byl a je objektem lidské imaginace, stejně jako zdánlivá smrt.

S pojmem imaginace se dostáváme k přístupům, jež uplatňují zejména historici spojování s tzv. dějinami mentalit francouzské školy Annales. Vytýkáno jim je, že redukuje roli jedince a zobecňují určité typy představ na postuláty, jež jsou kolektivní a nevědomé. Za silnou stránku popisované monografie považují skutečnost, že nepodléhá svůdné možnosti zobecňovat zkoumané téma na úroveň dobových mentalit. Autorův způsob výběru pramenů, jejich čtení a interpretace odpovídají spíše antropologicky inspirovaným přístupům typickým pro kulturní dějiny. Podstatné totiž skutečně není kolektivní nevědomí, které se pro historika vykazuje kritickou mírou neurčitosti, ale způsob, jakým je problém v dané době, potažmo v konkrétních typech pramenů pojednáván.

Grubhoffer ve *Zdánlivé smrti* rozplétá husté předivo témat. Zevrubnou pozornost věnuje především lékařským rozpravám o nedokonalé smrti v 17.–19. století. Zdánlivá smrt byla v dílech lékařů nezdědka spojována se smrtí náhlou, jež byla považována za nepřírozenou. Předmětem jejich zájmů byly způsoby ověřování smrti, resp. zjišťování projevů přetrvávajícího života za účelem předcházení předčasným pohřbům. K medicalizaci zdánlivé smrti mírou nebývalou přispěla právě medicína 18. století. Dokládají to desítky titulů, vydaných na toto téma. S problematikou oživování zdánlivě mrtvých souvisí i počátky první pomoci, zejména v případech utopení, oběšení či zmrznutí.

Ke zdánlivé smrti se vyjadřovaly rovněž zdravotně-policejní autority, pro které byl zdrojem nebezpečí v zásadě jakýkoliv kontakt živých s mrtvými. Jejich úvahy o škodlivosti choroboplodných miasmat vyústily v pohřební reformy, jež ovlivnily místo i podobu spočinutí zemřelých, včetně těch potenciálně zdánlivých. Zejména jejich potřebám měla sloužit osvětská hřbitovní inovace v podobě márnice, ideálně vybavené k včasnému rozpoznání oživení mrtvého. Strach z náhlého procitnutí ze smrti reflektuje také soudobá krásná literatura. Z četných příběhů, jež Grubhoffer sleduje, připomeňme alespoň záchranu domněle mrtvého mnicha z paměti Františka Vladislava Heka (1769–1847).

V závěru autor připomíná, že zdánlivá smrt i přes řadu souvisejících konotací nepředstavovala pouhou dobovou kuriozitu, ale spíše laboratoř, jež mu umožnila pod konkrétním úhlem pohledu zkoumat osvětskou a pozdně osvětskou dobu. Konstatuje, že zdánlivá smrt se skutečně stala „noční můrou osvětské Evropy“. Toto tvrzení

může podepřít množstvím pramenných svědectví, jež přesvědčivě dokládají, že podtitul své zdařilé knihy zvolil dobře. Byť se v případě zdánlivé smrti jedná o téma svého druhu nadčasové, je to právě závěr raného novověku, jež je v sociokulturním diskursu charakteristický vysokou mírou snahy dohlížet na nejrůznější aspekty lidského života, včetně umírání, kdy došlo k citelnému rozjitření strachu ze smrti zaživa.

David Tomíček

19. a 20. století

Ján GOLIAN

Život ľudu detvianskýho. Historicko-demografická a kultúrna sonda do každodenného života na Podpolaní v dlhom 19. storočí

Ružomberok, Society for Human Studies
2019, 400 s., ISBN 978-80-972913-4-1.

V posledních letech se stále více ozývají hlasy volající po interdisciplinárních přístupech v rámci historické vědy. Zatímco mezioborová spolupráce v prostředí početnějších týmů bývá celkem běžná, monografie, které by explicitně stály rozkročený na ploše více oborů, jsou spíše výjimečné. Proto by neměla pozornosti uniknout rozsáhlá práce Jána Goliana, která se přiznane snaží pohybovat mezi klasickou historickou vědou a historickou demografií. Téma knihy vychází z autorovy disertační práce „Konfesionálne a sociálne determinanty demografického vývoja na Podpolaní v dlhom 19. storočí“ obhájené na Katolické univerzitě v Ružomberoku v roce 2014. Golian však pro potřeby monografie téma rozšířil na mnohem komplexnější plochu. Ve výsledné publikaci se věnoval analýze

demografických proměn v římskokatolické farnosti Detva, ležící v oblasti Podpolaní na středním Slovensku. Pro období vymezené lety 1781 až 1920 se soustředil na stav a proměny populace a na faktory, které tyto parametry ovlivňovaly. Měnicí se demografický vývoj obyvatelstva nahlédl optikou hospodářských, politických i sociálních determinantů, ale stranou neponechal ani změny v religiozitě obyvatelstva, lidové zbožnosti a mentalitě.

Golian si jako hlavní metodické instrumentarium vybral agregativní metodu, která mu umožnila hlubší analýzu matrik s popisem kulturních a sociálních vazeb. Od čisté statistiky se tak přesunul ke kulturní historii a antropologii. Stranou nezůstaly ani etnografické přístupy, byť jich autor ke své škodě nevyužil tolik, kolik by čtenář očekával po pročetí slibného úvodu. Autor připouští, že slovenská historická demografie není ještě zdaleka tak satureovaná kanonickými texty, jako jiné obory. Například i po 40 letech si pozici základního učebního textu stále zachovávají skripta Eduarda Maura „Základy historické demografie“. Přesto Golian prokázal poměrně hlubokou znalost metodologické a konceptuální sekundární literatury, nejen středoevropských kruhů historické demografie, ale i klasických děl anglosaských, a dokázal na ně i kriticky reagovat. Například klasická teorie Hajnalovy linie je v knize sice představena, ale jako analytický nástroj v podmínkách Horních Uher nepostačuje.

Hlavním stanoveným cílem publikace bylo z hlediska historicko-demografického „zachytit“ a zejména vhodně interpretovat parametry demografického přechodu ve zkoumané farnosti. Cílem z hlediska historického pak bylo vykonat sondu do každodenního života populace daného mikro-